

14. ЦЪРКВА „СВ. НИКОЛА“, С. ЛОКОРСКО

1. Общ изглед на църквата, архивна снимка от 1960 г.

ДАННИ ЗА ПАМЕТНИКА

ОБЛАСТ – Софийска

ОБЩИНА – Столична

СЕЛИЩЕ – с. Локорско

ЕПАРХИЯ – Софийска

РАЗПОЛОЖЕНИЕ – Църквата е разположена в северозападния край на селото, до гробищата.

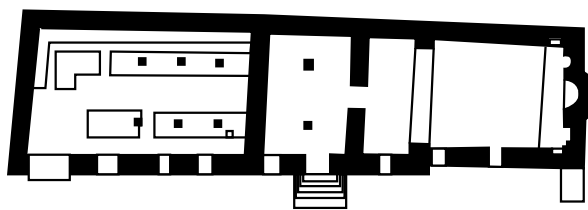
ПОСВЕЩЕНИЕ – Св. Никола.

ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ – Енорийска църква, използвана и като гробищна.

СТАТУТ – Стенописите са обявени за художествен паметник на културата от национално значение с ДВ, бр. 57, 1969 г.

СГРАДА

АРХИТЕКТУРЕН ТИП – Еднокорабна, едноапсидна църква с два притвора и помещение за трапеза. Била е покрита с двускатна конструкция, за която е бил закачен дървен полуцилиндричен свод. Днес в църквата има дървена конструкция, чрез която е оформен паянтов купол. Има входове от запад в наоса и от юг в притвора. На южната стена има три прозореца и още един в апсидата.

Архитектурен план на църквата

РАЗМЕРИ – Широчина 5.50 м, дължина 8.80 м, височина до свода 2.50 м, дебелина на стените¹ 0.75 м. ГРАДЕЖ И ПЛАСТИЧНА УКРАСА – Ломени камъни, споени с хоросан. Пластична украса няма.

СТРОИТЕЛНИ ПЕРИОДИ – Църквата е строена вероятно през 1830–1831 г., като първоначално е имала само един притвор, отделен от наоса с арки. Притворът е бил с полукръгъл свод, поддържан от по три дървени колони. През 1860 г. е прибавен още един притвор, служещ за трапеза².

¹ Каменова 1967б, 1.

² Пандурски 1960, 5.

2. Източна стена, олтар

Към 1896 г. вторият притвор е преграден на две – помещение за трапеза и малък външен притвор³. Строителите на църквата не са известни⁴. Днес църквата е напълно запустяла и полуразрушена. РЕСТАВРАЦИЯ – Липсват данни за извършени реставрационни намеси. След падането на покрива е изградено временно покритие, което вече е разрушено.

СТЕНОПИСИ

ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ – В църквата все още има следи от два слоя стенописи от XIX в., като единият датира от първата половина на века. Тогава са били изписани по-голямата част от южната стена на наоса и олтарното пространство⁵. По-късно са изписани северната и западната стена, три сцени на южната стена, както и вътрешният притвор и източната стена на външния притвор⁶. Дървеният таван на църквата не е бил изписан. Днес в църквата са слабо запазени изображенията в олтарната апсида. Има следи от стенописи около диаконикона и по източната стена в олтара. Отчасти са съхранени стенописи и от втория слой, разположени по арката, отделяща наоса от притвора, по западната стена на наоса и по източната стена на притвора.

РЕСТАВРАЦИЯ – През 1967 г. е изготвено научно-мотивирано предложение за обявяване на църквата за паметник на изобразителното изкуство. Предложението е разгледано на заседание на

³ Датирането идва от два надписа с годините 1896 и 1897. Вж. Пандурски 1960, 5.

⁴ У Пандурски 1960, 5, е даден надпис от притвора: „... ма(й)стор Стоил...“ и датата 1860 г., но е рисковано да смятаме Стоил за строител, тъй като надписът е кован и името може да се отнася до майстора, изковал надписа, а не до строежа на притвора, тъй като майстор Стоил от Локорско се споменава и в надпис върху желязна пластина от Подгумерския манастир. Вж. тук корпусна единица № 45, ктиторски надпис № 5.

⁵ През 1975 г. реставраторите откриват фрагменти от първия период на изписване и върху северната стена на наоса.

⁶ Пандурски 1960, 6; Каменова 1967б, 2-3.

3. Източна стена на притвора

СОПК на 13.11.1968 г. Поради наличието на добре запазени стенописи от Коста Вальов и по настояване на В. Пандурски е взето решение църквата да бъде обявена за паметник на изобразителното изкуство с категория „национално значение“.

Във връзка с тежкото конструктивно състояние на сградата и проблемите с покривната конструкция през 1975 г. започва проучване за изработване на програма за аварийно сваляне на стенописите⁷. Проучванията са извършени под ръководството на П. Попов. За експериментален участък е избран фрагмент от северната стена на наоса, непосредствено пред иконостаса, който е от втория период на изписване. Извършено е почистване и укрепване на живописния слой, положено е двуслойно облепване и след това фрагментът е отделен от основата. По-късно е обработен в ателие на НИПК и е прехвърлен върху нова основа. След свалянето на стенописа под него са открити фрагменти от първия период на изписване на наоса. По време на проучванията са взети проби за анализ на мазилките⁸. На базата на постигнатите резултати е изготвена програма за цялостно сваляне на стенописите от двата периода и пренасянето им върху нова основа. Предвидено е трансферираните стенописи да бъдат върнати в църквата след реставрация на сградата⁹.

През месец март 1976 г. е изготвено предложение за довършване на фотографското документиране на стенописите и изработването на подробна графична документация. Поради липсата на средства дейностите по документирането и опазването на църквата са преустановени и днес по-голямата част от стенописите е унищожена.

⁷ Архив „Реставрация“ ЕАД.

⁸ Анализите са направени в лабораторията на НИПК от Н. Жеков под ръководството на В. Тодоров. Срв. Архив „Реставрация“ ЕАД.

⁹ Програмата е разгледана и приета на заседание на Съвета за консервация и реставрация на художествени паметници към НИПК, състояло се на 8 и 9.04.1976 г. Срв. Архив „Реставрация“ ЕАД.

4. Западна стена на наоса

5. Митарствата на душата, източна стена на притвора

6. Богородица Ширишая небес, олтарна апсида

7. Св. Василий Велики

8. Св. Григорий Богослов

9. Богородица Широкая небес, арх. снимка от 1976 г.

10. Св. Василий Великий и св. Григорий Богослов, арх. снимка от 1976 г.

11. Арх. Гавриил от Благовещение, арх. снимка от 1976 г.

12. Христос в гроба, арх. снимка от 1976 г.

13. Надпис с годината на изписване, арх. снимка от 1976 г.

14. Богородица Одигитрия, 1831 г.

15. Христос Вседържител, 1834 г.

КТИТОРСКИ НАДПИСИ ОТ ЦЪРКВАТА

1. Надпис с годината на изписване на първия слой – „1834“. Бил е разположен в умивалната ниша на северната стена в олтара. Обкръжен е от орнамент.

2. Ктиторски надпис за строежа на притвора през 1860 г. Възстановява се по В. Пандурски¹²: „храмъ свети Николая приложникъ попъ Стоилъ, Стоянь, Йован, Цветанъ, Геле, Пенъ лето мая 10 день 1860“.

3. Ктиторски надпис за изписването на втория слой стенописи. Бил е разположен над вратата на източната фасада на притвора. Възстановява се по четенето на Д. Каменова¹³: *настоителъ: попъ стоилъ и презвитера его гена сосемъ чадомъ домъ: 1868: сене.*

АТРИБУЦИЯ, ДАТИРАНЕ И ЕТАПИ НА ИЗПИСВАНЕ – Пръв В. Пандурски приписва стенописите на самоковския зограф Коста Вальов¹⁴, като ги датира от 1834 г. по надписа с тази година, запазен в умивалната ниша на северната стена в олтара¹⁵. Е. Генова приема това датиране, но

смята, че преобладаващата част от стенописите са работени от Димитър Христов, а почеркът на Коста се различава едва в два от стенописните образи¹⁶. В сметководния тефтер на Димитър за 26 октомври 1834 г. са записани 165 гроша, които той е трябвало да вземе от с. Локорско за някаква извършена работа заедно с Коста Вальов. Тази сума Димитър пренася като неизплатена и за следващата 1835 г.¹⁷ Сумата е малка и наистина наглед противоречи на работата на Димитър върху стенописите в църквата, както смята И. Гергова¹⁸. От друга страна обаче, като се има предвид, че е известна цената на иконите за същата църква, струващи между 45-55 гроша едната¹⁹, сумата от 165 гроша не може да покрие работата на Димитър върху иконите, тъй като само две от тях датират от 1834 г., а това е годината, в която според всички автори той се включва за пръв път в работата в тази църква²⁰. Стиливият облик на запазените

¹² Пандурски 1960, 5.

¹³ Каменова 1967б, 8. Надписът е даден и у Пандурски 1960, 5.

¹⁴ Същото мисли и Василиев 1965, 433. Приписването на тези стенописи на Тома Вишанов у Коева, Йокимов, Стоилова 2002, 176, е напълно погрешно.

¹⁵ Пандурски 1960, 5.

¹⁶ Генова 2004б, 28; Генова 2012, 64-65.

¹⁷ Тефтерът е публикуван от И. Гергова. За този запис вж. Гергова, 2004а, 293; Пандурски 1960, 6; Генова 2012, 64.

¹⁸ Гергова 2004а, 277.

¹⁹ Цените са били записани върху иконите – Христовата – 50 гроша, Св. Никола – 55 гроша, Арх. Михаил – 44 гроша. Вж. Пандурски 1960, 6; Гергова 2004а, 277.

²⁰ Пандурски 1960, 6; Гергова 2004а, 177; Генова 2012, 64-65.

16. Св. Йоан Кръстител, 1832 г.

икони също не предполага Димитър да е участвал в изработването на повече от две от тях, и то не изцяло²¹. Затова по-вероятно остава мнението на Е. Генова, че двамата самоковски зографи са работили заедно стенописите, като единствено би могло да се уточни, че Коста Вальов е извършил повече от предполагаемата досега дейност по изписването. По стилови белези може да се допусне, че той е изписал изцяло олтара на църквата, а Димитър е работил само в наоса. Подобно разделяне е типично за техния колектив и е познато от други стенописни паметници²². То би съответствало и на малката сума от 165 гроша, която е записал Димитър Христов в тефтера си, тъй като в наоса са били изписани едва няколко образа на южната стена и евентуално също толкова и на северната²³. Датирането на стенописите от 1834 г. също би могло да се прецизира, тъй като се знае, че Коста Вальов завършва стенописите в църквата „Св. Ни-

²¹ За предполагаемата обща работа на двамата зографи върху една и съща икона вж. Генова 2012, 64.

²² Куюмджиев 2015а, 187.

²³ Предполагането, че на северната стена е имало стенописи от този слой, които са били преизписани по-късно, е на В. Пандурски. Вж. Пандурски 1960, 6. То е потвърдено и от реставраторските намеси.

кола“ в с. Марица, Самоковско, на 2 май 1834 г.²⁴ Следователно стенописите в с. Локорско са работени между месец май и края на октомври 1834 г., когато пък на 26-ти същия месец Димитър Христов записва сумата от 165 гроша, която трябва да вземе от вече свършената работа в църквата.

През 1868 г. са изписани северната стена на наоса, вътрешният притвор и източната стена на външния притвор от неизвестен зограф²⁵.

ИКОНОСТАС – Не е запазен. През 1960 г. част от иконите са заснети от фотографа на ИИИЗк при БАН Д. Карадимчев²⁶. През 70-те години на ХХ в. иконите са реставрирани в НИПК под ръководството на П. Попов. След това са предадени на Софийска митрополия. Днес някои от тях се съхраняват в РИМ – София²⁷. Според запазените описания на иконостаса е имало пет царски икони – Св. Никола (1831 – днес в неизвестност); Св. Богородица (1831²⁸), Св. Йоан Кръстител (1832), Христос Вседържител (1834²⁹), Арх. Михаил (днес в неизвестност). В РИМ – София е запазен и апостолският ред от иконостаса, изработен през 1832 г.³⁰ В. Пандурски приписва иконите на Димитър Христов³¹, но Е. Генова смята, че преобладаващото количество от тях са работени от Коста Вальов³², което е много по-вероятно.

ДОКУМЕНТАЛНИ СВИДЕТЕЛСТВА ЗА ИСТОРИЯТА НА ПАМЕТНИКА – Не са известни.

БИБЛИОГРАФИЯ – Василиев 1965, 433; Генова 2004б, 26-28; Генова 2012, 64-65, 195-196; Гергова 2004а, 277, 293; Каменова 1967б; Коева, Йокимов, Стоилова 2002, 176; Куюмджиев 2015а, 187; Пандурски 1960, 5-6.

Реставрационни намеси: И. Ванев
Кирилски надписи и автор
на корпусната единица: А. Куюмджиев

²⁴ Вж. тук корпусна единица № 13.

²⁵ Пандурски 1960, 6.

²⁶ Генова, 2004б, 27; Генова 2012, 64, 195.

²⁷ Генова 2004б, 26-28, с илюстрации; Генова 2012, 64, 195.

²⁸ Годината не е открита и върху иконата след реставрацията ѝ. Вж. Генова 2004б, 27.

²⁹ Годината не е открита и върху тази икона след реставрацията ѝ. Вж. Генова 2004б, 27.

³⁰ Пандурски 1960, 5-6; Генова 2004б, 27; Генова 2012, 195.

³¹ Пандурски 1960, 5.

³² Генова 2004б, 28; Генова 2012, 64-65.